

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Анатолій Петренко,

доктор філософії у галузі міжнародного права,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В.М. Корещького
Національної академії наук України

ORCID: 0000-0002-1646-6652

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-60-4>

УДК 340.1; 341.171

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Динаміка сучасних інтеграційних процесів на європейському континенті та ускладнення політико-правового контексту їх реалізації вимагає якісного правового забезпечення, ключовою ланкою якого є право Європейського Союзу, який, попри численні кризові реалії сьогодення, продовжує залишатися одним із основних акторів міжнародного співробітництва держав. Проблемні питання розширення ЄС та правові аспекти його забезпечення безпосередньо пов'язані не лише з внутрішніми механізмами його функціонування та розвитку, але й зі всією структурою регіональної стабільності, безпеки і правопорядку. Саме тому розширення ЄС об'єктивно вимагає забезпечення суворої відповідності визначеним правовим критеріям і нормам, закріплених в Установчих договорах Союзу та інших джерелах первинного і вторинного права ЄС, а розвиток відповідної правової бази є ключовим

фактором забезпечення єдності, стійкості та ефективності діяльності Союзу.

Нові геополітичні виклики, зокрема повномасштабне вторгнення РФ в Україну, трансформація архітектури європейської безпеки, посилення глобальної економічної та технологічної конкуренції, а також зростання авторитарних тенденцій в низці держав, значно актуалізували питання стосовно прискорення процесів інтеграції окремих країн в правову систему ЄС. Незважаючи на цей очевидний факт, інтеграція окремих європейських держав до Європейського Союзу, зокрема України, постійно супроводжується певними юридичними обмеженнями і проблемами, пов'язаними як з недостатньою підготовленістю держав-кандидатів, так і з інституційною інерцією самого ЄС. Така ситуація породжує потребу у переосмисленні та удосконаленні існуючого правового механізму розширення Європейського Союзу.

Необхідно також враховувати, що розширення ЄС на сучасному етапі його розвитку до певної міри гальмується у зв'язку із зростанням критики існуючих правових підходів до такого розширення як з боку держав-кандидатів на вступ до ЄС, так і окремих держав-членів Союзу. Поряд з цим в науковому, політико-правовому та іншому експертному середовищі все більше піднімаються питання стосовно необхідності забезпечення більш гнучких правових механізмів розширення Європейського Союзу, впровадження поетапних форм членства в ЄС і адаптації правових критеріїв до сучасних реалій з метою створення сприятливої основи для поглиблення правового аналізу відповідних процесів та переоцінки існуючих норм та підходів. При цьому потрібно пам'ятати, що засадничими аспектами розширення ЄС є його фундаментальні принципи – верховенство права, демократія, захист прав людини, субсидіарність, пропорційність тощо. Ігнорування або недотримання цих принципів в процесі розширення здатне підірвати цілісність Європейського Союзу, а також послабити довіру до його інститутів як всередині самого ЄС, так і за його межами.

Таким чином, дослідження сучасних проблем і перспектив розширення Європейського Союзу відповідає науковим та прикладним цілям, надаючи можливість не лише краще зрозуміти правову природу інтеграційних процесів, але й запропонувати конкретні рекомендації, спрямовані на їх удосконалення в умовах нових політичних, технологічних, інституційних та нормативних викликів і загроз.

Метою статті є аналіз основних правових положень, які регламентують порядок вступу до Європейського Союзу, а також визначення загальних перспектив їх удосконалення в контексті сучасних реалій.

Проблематика правових засад розширення ЄС, зокрема норм,

передумов та процедур, які визначають особливості та етапи інтеграції до нього інших держав, активно досліджується у сучасній юридичній літературі. Так, значний внесок у дослідження даної проблематики внесли такі вчені, як А. Вавринчук, М. Дамаскін, А. Дудзіч, О. Кучинська, Н. Макаренко, О. Мороз, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, О. Скрипнюк, Л. Фалалєєва, Л. Чорнозуб, І. Яковюк тощо. Водночас, значна кількість питань, пов'язаних з осмисленням правових засад і процедур розширення Європейського Союзу, а також основних проблем їх практичної реалізації в контексті сучасного розвитку, розкриваються переважно фрагментарно та здебільшого в межах конкретних кейсів сьогодення, кожен з яких має окрему специфіку. Зазначене, у свою чергу, обумовлює необхідність здійснення подальших досліджень відповідних питань насамперед на рівні аналізу загальних нормативних положень, які закріплюють умови та порядок розширення ЄС, а також визначення можливих перспектив їх удосконалення.

Як відомо, правовою основою вступу нових держав до Європейського Союзу є насамперед стаття 49 Договору про Європейський Союз, яка закріплює, що будь-яка європейська держава, яка шанує цінності, зазначені у статті 2 даного Договору, та бере зобов'язання їх поширювати, може звернутися із заявою про набуття членства в Союзі. Про таку заяву належить сповістити Європейський Парламент та національні парламенти держав-членів. Держава-заявник надсилає свою заяву до Ради ЄС, що діє одностайно після консультацій з Європейською Комісією та після отримання згоди Європейського Парламенту, яку він надає більшістю голосів членів свого складу. При цьому належить брати до уваги критерії членства, які погодила Європейська Рада, а умови

вступу є предметом угоди між державами-членами та державою-заявником. Угоду належить надіслати всім договірним державам для ратифікації відповідно до їх конституційно встановлених вимог [1, с. 68–69].

З урахуванням змісту даних положень статті 49 Договору про Європейський Союз можемо стверджувати, що установчі Договори ЄС формують загальні правові межі вступу потенційних держав до Союзу, забезпечуючи принципів відкритість ЄС до розширення та найважливіші правові гарантії відповідності нових членів основним цінностям Союзу, а ключовими вимогами набуття членства в ЄС є насамперед дотримання державою-кандидатом принципів свободи, демократії, прав людини та верховенства права. При цьому до процесу розширення Європейського Союзу залучаються його ключові владні інститути (Європейська Комісія, Рада ЄС, Європейський Парламент тощо), кожен з яких виконує певну функцію в межах відповідних інтеграційних процесів.

Важливе значення в процесі набуття членства певної держави в Європейському Союзі відіграють також так звані Копенгагенські критерії, які затверджені Європейською Радою ще у 1993 році та являють собою сукупність політичних, економічних і правових вимог, виконання яких є необхідним для вступу в ЄС. Незважаючи на те, що Копенгагенські критерії не закріплені в Установчих договорах Союзу, вони набули статусу загальноновизнаних стандартів вступу до ЄС і включають в себе, зокрема, необхідність забезпечення державою-кандидатом стабільності функціонування внутрішніх демократичних інститутів, верховенства права, повагу до прав людини та меншин, здатності нею витримувати економічну конкуренцію всередині Союзу, а також брати на себе і в подальшому виконувати зобов'язання, що впливають

з членства. Дотримання цих «критеріїв» оцінюється Європейською Комісією у щорічних звітах стосовно прогресу інтеграції відповідної держави до ЄС.

У науковій літературі наголошується, що Копенгагенські критерії вступу до ЄС «визначають сутність внутрішньої політики та пріоритети зовнішньої політики країни-кандидата, ступінь її євроінтеграції, слугуючи важливими чинниками активізації демократичних перетворень і розбудови ринкової економіки, а також знаходження оптимальних механізмів та інструментів увідповіднення країни-кандидата цим критеріям як необхідної вимоги для набуття повноправного членства в ЄС. При цьому Копенгагенські критерії набуття членства в ЄС є його комплексним баченням ключових сфер реформування держав-кандидатів на вступ, що є взаємопов'язаними, адже успіх в одній з них досягатиметься лише за наявності прогресу в інших, а успіх у всіх сферах є необхідним задля забезпечення надійності економічних реформ, еволюційного розвитку держави і суспільства згідно зі стандартами і цінностями ЄС, закріпленими у Копенгагенських критеріях, досягнення відповідності яким має чіткі хронологічні пріоритети» [2, с. 244, 281].

Розглядаючи Копенгагенські критерії у якості загальноновизнаних стандартів вступу потенційних держав-кандидатів до Європейського Союзу, не можна не відзначити факт їх широкої змістовної інтерпретації залежно від політичного, економічного чи іншого контексту, а також суб'єктивних оцінок представників владних інституцій ЄС та відповідних держав-членів Союзу. Адже стабільність функціонування внутрішніх демократичних інститутів у державі-кандидаті на вступ до ЄС, рівень реальної забезпеченості в ній верховенства права, поваги до прав людини та меншин,

здатності нею витримувати економічну конкуренцію всередині Союзу тощо, нерідко оцінюється не лише за формальними характеристиками відповідних понять та конкретного ступеня їх практичної реалізації у внутрішньому правовому просторі держави-кандидата, а виходячи з геополітичних та інших інтересів, конкретних суб'єктів, задіяних у процес прийняття рішення стосовно розширення ЄС та вступу до нього певної держави. Більше того, саме визначення «готовності» відповідної держави до вступу в Європейський Союз залежить також від поточних реалій розвитку як самого ЄС, так і його окремих держав-членів, зокрема, від політичних пріоритетів, економічної ситуації, соціальних настроїв тощо.

Останнє впливає, зокрема, з особливостей еволюції підходів до визначення критеріїв членства держав в Європейському Союзі та практики їх реалізації протягом трьох останніх десятиліть, яка переконливо засвідчила, що «процес визнання відповідності певної країни-кандидата Копенгагенським критеріям, як умови набуття членства в ЄС, значною мірою має суб'єктивний і політизований характер, під час якого держави-члени і Союз в цілому можуть керуватися не тільки і не стільки реальними здобутками країни-кандидата в процесі реформування суспільного життя, але й політичною доцільністю» [3, с. 59–60].

Окрім зазначених вище вимог Копенгагенських критеріїв, однією з необхідних умов вступу держави до Європейського Союзу є забезпечення належної адаптації національного законодавства до правових актів ЄС, так звана відповідність *acquis communautaire*, яка являє собою складно організовану, масштабну правову конструкцію, що охоплює низку сфер правового регулювання відносин в межах Союзу: від конкуренції та внутрішнього ринку до охорони довкілля та соціальної політики. Йдеться про те,

що кожна держава-кандидат на вступ до ЄС повинна не просто прийняти окремі законодавчі та інші нормативно-правові акти, спрямовані на гармонізацію правового регулювання важливих суспільних відносин, а на комплексному, системному рівні забезпечити інтеграцію всієї системи національного законодавства в особливу парадигму регіонального правового розвитку.

У науковій літературі *acquis communautaire* визначають як «сукупність принципів, правил і норм, що накопичені в межах політичного, правового та економічного досвіду ЄС і мають тенденцію до модернізації, які підлягають обов'язковому збереженню у процесі його діяльності та подальшого розвитку, стандартизують європейські цінності таким чином, що потім їх можна використовувати як умовну одиницю для гарантування мінімальних базових прав та інтересів громадян ЄС та держав-членів, а також забезпечують відповідність таким європейським цінностям третіх країн за умови їх прагнення до співпраці з ЄС та/або вступу в ЄС» [4, с. 474].

У зв'язку із цим, процес приведення національного законодавства у відповідність до *acquis communautaire*, як правило, має довготривалий та складний характер, особливо для держав з недостатньо розвинутою правовою системою, які часто не володіють необхідним рівнем юридичної та інституційної розвиненості, здатної забезпечити ефективне виконання правових норм. Поряд з цим, слід також пам'ятати і про об'єктивні культурні та історичні особливості праворозуміння, які можуть суперечити відповідним європейським стандартам, зокрема, у питаннях адміністративної відповідальності, незалежності судової влади, забезпечення гендерної рівності тощо [5, с. 26; 6, с. 27]. Особливі труднощі викликає також адаптація законодавства у сферах, пов'язаних з контролем

за дотриманням законодавства, які вимагають не лише формального внесення змін до відповідних правових актів або прийняття нових законів, але й здійснення глибоких інституційних реформ, що включають в себе підготовку висококваліфікованих кадрів, удосконалення практик реалізації громадського контролю тощо.

Наведені вище констатації свідчать, що забезпечення належної відповідності національного законодавства *acquis communautaire* об'єктивно вимагає належної ресурсної бази [7, с. 233–239; 8, с. 100–104], зокрема фінансової, технологічної та кадрової, недостатність якої суттєво гальмує процес реформування національної правової системи та створює значний ризик «правового вакууму» у перехідний період.

Слід також зауважити, що процес вступу держави-кандидата до Європейського Союзу включає в себе низку тривалих етапів та процедур, серед яких виокремлюють:

1) консультативний етап, який триває перед поданням відповідною державою заяви про вступ до ЄС та закінчується поданням такої заяви;

2) оціночний етап, який триває між поданням державою заяви про вступ та початком переговорів про вступ. На цьому етапі держава офіційно стає країною-кандидатом на вступ до ЄС і намагається якнайбільше виконати критерії членства в Союзі;

3) переговорний етап, який триває від початку і до завершення переговорів про вступ відповідної держави до ЄС. У процесі переговорів про вступ визначаються умови, на яких кожен кандидат може приєднатися до Європейського Союзу, а також строки прийняття, імплементації та правового впровадження *acquis communautaire*;

4) ратифікаційний етап, який триває між підписанням угоди про вступ та її ратифікацією. Цей етап пов'язаний з тим, щоб Європейська Рада

схвалила, а Європейський Парламент надав згоду для підписання угоди про вступ. Одразу після підписання угоди про вступ подається до держав, які вже є членами ЄС, та до країн-кандидатів, які, у свою чергу, повинні ратифікувати її, а також прийняти рішення про вступ, в деяких випадках за допомогою процедурного референдуму. У зв'язку із цим успішний хід переговорного процесу про вступ до ЄС та їх завершення ще не може бути повноцінною гарантією такого вступу;

5) імплементаційний етап, який починається після виконання всіх ратифікаційних процедур та набуття угодою про вступ до ЄС чинності. Лише після цього відповідна держава стає повноправним членом Європейського Союзу [9, с. 368].

Таким чином, процес вступу до ЄС являє собою комплексний та багаторівневий механізм, що вимагає здійснення ґрунтовних політичних та економічних змін у відповідній державі. Кожен етап цього процесу відіграє вагомe значення, оскільки забезпечує не лише певний аспект інтеграції відповідної країни у розвинену європейську правову систему, але й зміцнює її демократичні інститути, соціальну та економічну стабільність та, врешті-решт, правову державу. Важливою складовою при цьому є також політична воля держави та підтримка її євроінтеграційних прагнень з боку громадян, але у будь-якому випадку успішний вступ до ЄС залежить насамперед від здатності країни ефективно адаптуватися до вимог ЄС і, водночас, політичної рішучості самого Європейського Союзу підтримати кандидатів на шляху до їх повноправного членства у цьому Союзі.

У контексті розгляду особливостей вступу до Європейського Союзу нових держав на сучасному етапі його історичного поступу необхідно також враховувати, що деякі країни-кандидати на вступ до ЄС ще продовжують

перебувати на перехідному етапі свого розвитку, які, з-поміж іншого, відзначаються наявністю відповідних проблем практичного впровадження принципу верховенства права у суспільному та державному житті, протидії корупції, забезпеченню справедливого, ефективного правосуддя в таких державах тощо. У повній мірі це стосується і сучасної України, яка у зв'язку із об'єктивними історичними обставинами іноді не може належним чином дотримуватися укладених угод з ЄС, що, у свою чергу, вимагає застосування більш гнучких підходів до процесу інтеграції України у політико-правовий простір Європейського Союзу.

Так, наприклад, ситуація з протидією корупції в Україні в умовах сьогодення, попри наявність значних досягнень в цьому напрямі (створення відповідної інституційної бази запобігання та протидії корупції; позитивні зміни у громадській свідомості; зростання кількості справ, у тому числі судових, стосовно корупційних правопорушень; публічність декларацій державних службовців та інших визначених у законодавстві осіб тощо), все ще характеризується наявністю суттєвих викликів, які сповільнюють стабільний характер впровадження масштабної антикорупційної реформи. У науковій літературі з цього приводу наголошується на тому, що у звіті Європейської Комісії від 30.10.2024 р. відзначено «певний рівень підготовки у попередженні та боротьбі з корупцією, зокрема, відзначається посилення національного інституційного механізму, а також розширення співробітництва з OLAF та Європейською прокуратурою. Водночас, серед заходів, які потребують якнайшвидшої реалізації, названо збільшення кількості суддів та адміністративного персоналу у Вищому антикорупційному суді; подальше вдосконалення результативності у справах про корупцію на високому рівні, включаючи арешт

і конфіскацію кримінальних активів, зосереджуючись на топ-посадовцях та резонансних справах, що стосуються системної корупції в найбільш важливих секторах та установах; усунення існуючих перешкод, які заважають цим зусиллям; активне просування та реалізація Державної антикорупційної програми до задовільного рівня; зміцнення спроможності НАБУ щодо проведення судових експертиз та незалежного прослуховування; забезпечення повноцінного функціонування системи електронного управління справами для антикорупційних органів і Вищого антикорупційного суду» [10, с. 30–31] тощо.

Слід також враховувати, що одним із значних викликів для ефективної протидії корупції в нашій державі є повномасштабна війна росії проти України, оскільки великі потоки міжнародної фінансової, військової та іншої допомоги, встановлення спеціальних правових режимів, посилення заходів безпеки та інші реалії воєнного стану створюють додаткові корупційні ризики, а отже і простір для виникнення корупції. Зазначена ситуація ще раз доводить, що ефективна протидія корупції не може відбуватися поза контекстом здійснення системних, комплексних заходів політико-правового, соціального, економічного, культурного, інформаційного та морального характеру [11, с. 109], здатних забезпечувати не лише своєчасне та ефективно подолання негативних наслідків конкретних корупційних правопорушень, але й створення передумов для недопущення їх виникнення.

Окремою проблемою на шляху до Європейського Союзу держав на перехідному етапі їх розвитку є також відсутність чітко регламентованих механізмів контролю за виконанням відповідних угод та недостатньо ефективні санкції за їх порушення, що в окремих випадках може призводити до свідомого затягування процесу інтеграції

держави до ЄС або вибіркового впровадженню тих чи інших реформ, необхідних для такого вступу. При цьому особливої гостроти вказана проблема набуває в тих випадках, коли національні інтереси певної держави суперечать загальноєвропейським нормам в таких сферах, як наприклад, регулювання ринку праці, питання власності, забезпечення гендерної рівності тощо. Недостатня координація між органами ЄС та національними владними інституціями лише поглиблює вказані проблеми, знижуючи ефективність моніторингу та підтримки держав-кандидатів з боку Союзу.

Ці та деякі інші проблеми перехідного етапу розвитку України, а також інших держав-кандидатів на вступ до ЄС, породжують не лише необхідність встановлення більш гнучких механізмів адаптації національної правової системи до відповідних стандартів і норм права ЄС, пошуку компромісних рішень саме для конкретної країни-кандидата, але й призводить до виникнення різноманітних розбіжностей всередині самого ЄС, в межах якого, як свідчать реалії сьогодення, мають місце суттєві суперечки у сприйнятті та реалізації підходів до розширення Союзу, обумовлені історичними, економічними, культурними та геополітичними чинниками. Особливо виразно ці розбіжності проявляються тоді, коли йдеться про країни з нестабільною політичною та економічною системами, а також з проблемами у забезпеченні верховенства права на всіх рівнях суспільного і державного життя. До того ж держави-члени ЄС можуть мати різні стратегічні інтереси у відношенні до конкретних кандидатів на вступ до Союзу, особливо тих, які мають важливе геополітичне розташування або значення.

У зв'язку із зазначеним, виникає питання стосовно перспектив удосконалення правової та іншої бази процесу європейської інтеграції в умовах

сучасних викликів і загроз. Враховуючи те, що процес розширення ЄС є одним із найважливіших аспектів його зовнішньої та інституційної еволюції, а стаття 49 Договору про Європейський Союз передбачає дотримання низки критеріїв або умов вступу до ЄС, виникає питання стосовно необхідності уточнення змісту даної статті з урахуванням міжнародно-правових та інших викликів сьогодення.

Зокрема, однією з основних проблем, що виникають у контексті застосування статті 49 Договору про Європейський Союз, є вимога одностайної ратифікації угоди про вступ до ЄС всіма державами-членами Союзу, тобто йдеться про необхідність отримання їх одноголосної згоди при прийнятті рішення про вступ у ЄС нової держави. Адже, як вже попередньо було встановлено, договір про приєднання відповідної держави до Європейського Союзу, який підписується державами-членами ЄС та країною-кандидатом, може бути підписаний лише після згоди Парламенту та одностайного рішення Ради ЄС. Після цього такий договір подається на ратифікацію всіма державами-учасницями ЄС відповідно до їх конституційних вимог, а сама ратифікація відбувається через національні парламенти держав-членів Союзу [12, с. 245]. Така ситуація суттєво уповільнює процес європейської інтеграції для країн, які мають об'єктивні економічні та політичні проблеми свого розвитку, але при цьому демонструють бажання та волю до вступу у ЄС. У зв'язку із цим перспективним вектором розвитку правових механізмів розширення ЄС, на нашу думку, є уточнення редакції статті 49 Договору про Європейський Союз, відповідно до якої рішення про вступ до ЄС нової держави за чітко визначених умов може ухвалюватися не всіма державами-членами ЄС, а, наприклад, кваліфікованою більшістю таких держав.

Крім можливого удосконалення зазначеного вище аспекту процедури вступу до Європейського Союзу, перспективним напрямом подальшого розвитку механізмів розширення ЄС є також впровадження більш гнучких підходів до забезпечення гармонізації законодавства країн-кандидатів з правом ЄС, яка являє собою одну із найбільш складних та важливих передумов вступу конкретної держави до ЄС.

З огляду на те, що гармонізація законодавства є складним і багатограним процесом, який передбачає не лише механічну адаптацію нормативно-правових актів, але й глибоке розуміння та інтеграцію принципів і цінностей, на яких ґрунтується європейське право [13, с. 474], усталений у науці і практиці підхід до забезпечення повної гармонізації законодавства країни-кандидата на вступ до ЄС може не втілити належного рівня ефективності, особливо в тих державах, політичний та соціально-економічний розвиток яких пов'язаний з наявністю значних проблем. При цьому потрібно також враховувати, що гармонізація законодавства країн-кандидатів на вступ до ЄС, зокрема України, передбачає також необхідність надання адекватної відповіді і на деякі об'єктивно існуючі відмінності або розбіжності у правових традиціях та культурах європейських народів, соціокультурні реалії яких не є однорідними.

Слід також враховувати, що інтеграція цінностей і принципів функціонування Європейського Союзу в національне законодавство держав-кандидатів на вступ до ЄС в процесі гармонізації законодавства останніх принаймні до певної міри є визначеним соціокультурним викликом для таких країн, адекватна відповідь на який, на нашу думку, повинна передбачати необхідність забезпечення збереження національної ідентичності та історично обумовленої соціокультурної специфіки українського суспільства в умовах його

існування в єдиному політико-правовому просторі ЄС. Надання такої відповіді, поза всяким сумнівом, потребує формування більш гнучких підходів або механізмів такої гармонізації, які надавали б можливість зберігати окремі аспекти національної юрисдикції з визначеного кола питань, що можуть реалізовуватися під контролем відповідних європейських інституцій.

Ще один перспективний вектор удосконалення правових аспектів розширення Європейського Союзу, на нашу думку, пов'язується з можливими змінами в інституційній структурі ЄС. Необхідність таких змін безпосередньо впливає з наслідків самого факту послідовного розширення Союзу, внаслідок якого все більше ускладнюється процес прийняття рішень з багатьох важливих питань функціонування ЄС, а також належне представництво інтересів всіх держав, що входять до його складу. Саме тому забезпечення більш ефективного прийняття важливих рішень в ЄС в сучасних реаліях його розвитку потребує певної реформи його інституційної структури, у тому числі системи голосування та представництва в різних органах Союзу.

Однією з можливих таких реформ є зміна системи голосування в Раді ЄС, оскільки зі збільшенням числа держав-членів Європейського Союзу виникає проблема забезпечення консенсусу стосовно змісту таких рішень, що може суттєво сповільнювати їх прийняття. Можливим напрямом вирішення даної проблеми слід визнати удосконалення існуючого механізму прийняття рішень в Раді ЄС з урахуванням принципу кваліфікованої більшості, що дозволить уникнути «блокування» найбільш важливих рішень однією чи декількома державами у разі відсутності консенсусу щодо них [14, с. 163–182].

Ще одним важливим напрямом трансформації інституційної структури ЄС є здійснення подальшого

реформування Європейського Парламенту, проблеми діяльності якого станом на сьогодні все ще пов'язані з його демократичною легітимністю, функціональною здатністю та необхідністю забезпечення належного балансу між захистом національних інтересів держав-членів ЄС та сприянням спільній європейській ідентичності через свої рішення та законодавчі акти. У науковій літературі з цього приводу зазначається, що проблеми демократичної легітимності, функціональної ефективності та міжінституційних відносин все ще залишаються актуальними для сучасного Європарламенту. Зокрема, «низька виборча активність підриває легітимність Європарламенту, а різноманітність національних виборчих систем ускладнює гармонізацію та створення єдиної європейської процедури. Незважаючи на це, продовження реформування виборчих процедур є критично важливим для зміцнення демократичних механізмів та підвищення довіри громадян до європейських інституцій. Загалом процес реформування виборчих процедур Європарламенту демонструє важливість балансування між національними традиціями та європейськими стандартами, що надасть можливість підвищити легітимність, прозорість та ефективність роботи Європарламенту в умовах сучасних кризових реалій, сприяючи розвитку європейської демократії та інтеграції» [15, с. 123–125, 136].

Наведені вище констатації свідчать, що трансформація інституційної структури Європейського Союзу, у тому числі Європарламенту, продовжує залишатися важливою складовою сучасного етапу розвитку правової системи ЄС. При цьому в умовах кризових реалій сьогодення надзвичайно важливим видається не лише забезпечення відповідної реформи виборчих процедур, належного балансу між захистом національних інтересів

держав-членів ЄС та сприянням досягненню загальноєвропейських цілей, але й створення всіх необхідних передумов для забезпечення більшої демократичної легітимності владних інституцій ЄС, прозорості та ефективності їх діяльності, підвищення довіри до них з боку громадян, а також удосконалення механізмів взаємодії в системі багаторівневих владно-інституційних відносин в межах Союзу.

Таким чином, можемо зробити наступні висновки з проведеного дослідження:

1. Розширення Європейського Союзу являє собою складний та багатоаспектний процес, що вимагає забезпечення високого рівня правової трансформації держав в процесі їх інтеграції до правової системи ЄС. Незважаючи на те, що за останні десятиліття механізми розширення ЄС зазнали суттєвих позитивних трансформацій, практика зближення з ЄС з боку сучасних європейських держав все ще свідчить про наявність деяких важливих проблем, пов'язаних з адаптацією національних правових систем до принципів та стандартів функціонування ЄС. При цьому важливо наголосити на тому, що результативність процесу інтеграції сучасних держав до Європейського Союзу залежить не тільки від ефективності її відповідних правових механізмів, але у значній мірі також і від політичної волі самого Союзу та його держав-членів. Саме тому сучасні підходи до розширення ЄС, засновані на принципах партнерства та співробітництва, потребують подальшого удосконалення з метою забезпечення його правової, інституційної та соціально-економічної стійкості.

2. Однією з основних проблем правового регулювання процесу розширення ЄС все ще залишається відсутність чітких механізмів оцінки правових та інституційних спроможностей країн-кандидатів на вступ до

Союзу. На сучасному етапі розширення Європейського Союзу здебільшого ускладнюється проблемами, пов'язаними з нестабільністю правових систем окремих держав-членів ЄС та відповідних країн-кандидатів, а також з неоднорідністю їх правових традицій. Проблеми у сфері запобігання та протидії корупції, захисту прав людини та забезпечення верховенства права у суспільному та державному житті, функціонуванні системи судустрою тощо, сповільнюють відповідні інтеграційні процеси в ЄС. Поряд з цим, питання міграції, безпеки, соціальної та економічної стабільності, як правило, тягнуть за собою відповідні виклики, які для їх успішного подолання вимагають скоординованих зусиль з метою забезпечення гармонізації та дотримання законодавства ЄС, що підкреслює важливість та необхідність подальшого удосконалення механізмів моніторингу та попередньої оцінки правової та інституційної готовності країн-кандидатів.

3. Подальше розширення Європейського Союзу вимагає застосування більш гнучких підходів, здатних

враховувати не лише правові, але й політичні, соціальні та економічні реалії країн-кандидатів, тобто прогнозовані зміни в правових механізмах повинні враховувати як особливості окремих правових систем, так і більш широкий контекст інтеграційних процесів. Важливими напрямками удосконалення таких механізмів можуть стати розробка більш ефективних інструментів правової оцінки та моніторингу стану впровадження необхідних реформ у країнах-кандидатах, подальший розвиток стандартів правової безпеки та захисту прав людини, а також використання нових технологій для підвищення прозорості діяльності владних інституцій та ефективності правового регулювання. Також, з огляду на посилення кризових станів у розвитку багатьох сфер суспільного життя, актуальною вбачається і розробка процедур, які нададуть можливість адаптивно реагувати на відповідні зміни у зовнішньому середовищі в умовах збереження та дотримання всіх зобов'язань, що випливають з основоположних принципів функціонування Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка та С. Друзенко; за заг. ред. Г. Друзенка. Київ: «К.І.С.», 2010. 536 с.
2. Фалалеева Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
3. Яковюк І. В., Трагнюк О. Я., Тимоник Є. А. Правові засади політики розширення Європейського союзу на схід: основа для європеїзації країн-кандидатів. *Форум права*. 2024. № 79 (2). С. 56–69. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10933558>. URL: https://forumprava.pp.ua/files/056-069-2024-2-FP-Yakoviuk,Tragniuk,Timonik_7.pdf (дата звернення: 12.11.2025).
4. Вавринчук А. С. Значення *acquis communautaire* для формування сучасного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 474 (С. 471–474). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/117>. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/117.pdf (дата звернення: 12.11.2025).
5. Мороз О. Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 21–28. DOI: <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.23.03>.
6. Дегтяр О.А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи до законодавства Європейського Союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали II Всеукраїнської*

науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року): у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 1. С. 26–28.

7. Кучинська О. Законодавча мозаїка: поняття адаптації українського права до норм Європейського Союзу. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 233–239. DOI: <https://doi.org/10.32782/uv.v6.2023.28>.

8. Дамаскін М. П. Acquis communautaire в праві Європейського Союзу та його значення для національного законодавства України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2025. № 73. С. 100–104. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.73.19>.

9. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію. *Електронно-наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 366–369. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.66>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/69.pdf> (дата звернення: 14.11.2025).

10. Чернозуб Л. В., Лазарева Н. М., Данильченко О. В. Протидія та боротьба з корупцією в Україні у світлі набуття членства в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 1. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-1-5>.

11. Тертишник В. М. Сачко О. В. Доктринальні аспекти діяльності Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та Бюро економічної безпеки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 108–116. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-17>.

12. Дудзіч А. Механізми приєднання. *Вступ до політичної системи Європейського Союзу / наук. ред.: Ярослав Шиманек*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, 2024. С. 239–256.

13. Пікуля Т. О. Гармонізація законодавства в процесі переговорів про вступ України до Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 474–476. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/112>. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2024/114.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

14. Nugent N. *The Government and Politics of the European Union / 8th ed.* London: Palgrave Macmillan, 2017. 501 p.

15. Прокопенко Ю. С. Реформування виборчих процедур Європарламенту в умовах кризи легітимності. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. Вип. 38. С. 120–140. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.10>.

Петренко А. А. Правові аспекти розширення Європейського Союзу: реалії та перспективи

У статті проаналізовані основні нормативні положення, які регламентують порядок вступу нових держав до Європейського Союзу, а також визначено загальні перспективи їх удосконалення в контексті сучасних реалій. З'ясовано, що установчі Договори ЄС формують загальні правові межі вступу потенційних держав до Союзу, забезпечуючи його принципову відкритість до розширення та найважливіші правові гарантії відповідності нових членів основним цінностям Союзу, а ключовими вимогами набуття членства в ЄС є насамперед дотримання державою-кандидатом принципів свободи, демократії, прав людини та верховенства права. Відзначено роль так званих Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС та наголошується на тому, що складність їх дотримання безпосередньо пов'язана з їх широкою змістовною інтерпретацією залежно від політичного, економічного чи іншого контексту, а також суб'єктивних оцінок представників владних інституцій ЄС та відповідних держав-членів Союзу. Окрему увагу приділено необхідності забезпечення належної адаптації національного законодавства до правових актів ЄС (acquis communautaire), яка являє собою складно організовану, масштабну

правову конструкцію, що охоплює низку сфер правового регулювання відносин в межах Союзу: від конкуренції та внутрішнього ринку до охорони довкілля та соціальної політики. Наголошено, що однією з основних проблем, яка виникає у контексті застосування статті 49 Договору про Європейський Союз, є вимога одностайної ратифікації угоди про вступ до ЄС всіма державами-членами Союзу. Обґрунтовується доцільність удосконалення інституційної структури Європейського Союзу з метою забезпечення більш ефективного прийняття важливих рішень його владними органами в контексті сучасних реалій розвитку ЄС.

Робиться висновок, що подальше розширення Європейського Союзу вимагає застосування більш гнучких підходів, здатних враховувати не лише правові, але й політичні, соціальні та економічні реалії країн-кандидатів, тобто прогнозовані зміни в правових механізмах повинні враховувати як особливості окремих правових систем, так і більш широкий контекст інтеграційних процесів. При цьому важливими напрямками удосконалення таких механізмів можуть стати розробка більш ефективних інструментів правової оцінки та моніторингу стану впровадження необхідних реформ у країнах-кандидатах, подальший розвиток стандартів правової безпеки та захисту прав людини, а також використання нових технологій для підвищення прозорості діяльності владних інституцій та ефективності правового регулювання.

Ключові слова: Європейський Союз, установчі Договори ЄС, Копенгагенські критерії, адаптація законодавства, європейська інтеграція, Європейський Парламент.

Petrenko A. Legal aspects of the enlargement of the European Union: realities and prospects

The article analyzes the main regulatory provisions that regulate the procedure for the accession of new states to the European Union, and also identifies general prospects for their improvement in the context of modern realities. It was found that the EU founding Treaties form the general legal framework for potential states to join the Union, ensuring its fundamental openness to enlargement and the most important legal guarantees of compliance of new members with the fundamental values of the Union, and the key requirements for gaining EU membership are, first of all, compliance by the candidate state with the principles of freedom, democracy, human rights and the rule of law. The role of the so-called Copenhagen criteria for EU accession is noted and it is emphasized that the difficulty of complying with them is directly related to their broad substantive interpretation depending on the political, economic or other context, as well as the subjective assessments of representatives of EU authorities and the relevant EU member states. Particular attention is paid to the need to ensure proper adaptation of national legislation to EU legal acts (*acquis communautaire*), which is a complex, large-scale legal construct that covers a number of areas of legal regulation of relations within the Union: from competition and the internal market to environmental protection and social policy. It was also emphasized that one of the main problems that arises in the context of the application of Article 49 of the Treaty on European Union is the requirement for unanimous ratification of the EU accession agreement by all Member States of the Union. The feasibility of improving the institutional structure of the European Union is substantiated in order to ensure more effective adoption of important decisions by its authorities in the context of modern realities of EU development.

It is concluded that further enlargement of the European Union requires the use of more flexible approaches that can take into account not only the legal, but also the political, social and economic realities of the candidate countries, i.e. the predicted changes in legal mechanisms should take into account both the peculiarities of individual legal systems and the broader context of integration processes. At the same time, important areas for improving such mechanisms may include the development of more effective tools for legal assessment

and monitoring the implementation of necessary reforms in candidate countries, further development of standards of legal security and human rights protection, as well as the use of new technologies to increase the transparency of the activities of government institutions and the effectiveness of legal regulation.

Key words: European Union, EU founding treaties, Copenhagen criteria, legislative adaptation, european integration, European Parliament.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025

